

ROCZNIK TOMISTYCZNY
4 (2015)

ROCZNIK TOMISTYCZNY

4 (2015)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

4 (2015)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Maciej Słęcki, Magdalena Płotka, Anna Kazimierczak-Kucharska, Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Wojciech Falkowski, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Paul J. Cornish, Marek P. Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Maciej Igielski (język polski), Adam Filipowicz (łacina, greka), Bernice McManus-Falkowska, Anna Kazimierczak-Kucharska (angielski), Christel Martin, Izabella Andrzejuk (francuski), Michał Zembrzusi (łacina),

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2015

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2

05-806 Komorów

POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93

tel. 0 501 102 977

www.vb.com.pl

e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
------------------	----

Uniwersytet na rozdrożu.

O uniwersytecie i nauczaniu uniwersyteckim z Antonim B. Stępnem rozmawiają Artur Andrzejuk, Magdalena Płotka, Izabella Andrzejuk i Witold Płotka	13
--	----

Rozprawy i artykuły

Marek P. Prokop Le concept de l'éternité et du temps dans le <i>Liber de causis</i>	27
Artur Andrzejuk Problem istnienia w Komentarzu Tomasza z Akwinu do <i>Liber de causis</i>	39
Michał Zembrzusiński Realna różnica między intelektem czynnym i możliwościowym w ujęciu św. Tomasza z Akwinu.....	63
Tomasz Pawlikowski <i>Liber de definitionibus</i> i scholastyczny problem <i>adaequatio</i>	97
Karolina Ćwik Czy św. Tomasz był eudajmonistą?	113
Magdalena Płotka Jak nakaz moralny wynika z natury świata? Koncepcja prawa natury św. Tomasza z Akwinu na tle stoickiej i późnośredniowiecznej tradycji.....	129
Iwona Solecka-Karczewska Zgodność rozumu i wiary w <i>Summa theologiae</i> Tomasza z Akwinu	145
Mieszko Pawlak Państwo i Kościół w myśli św. Tomasza z Akwinu i Marsyliusza z Padwy	163
Urszula Wolska Wizja człowieka ponowoczesnego a tomistyczna teoria osoby	191
Anna Mandrela Tomistyczna filozofia bytu i buddyjska filozofia pustki	215
Sebastian Taboń Tomizm czeski w latach 1879-1948.....	239

Tłumaczenia

Tomasz z Akwinu <i>O geocentryzmie</i> , tekst łaciński i polski (tłum. Marcin Karas)	251
Kamil Majcherek Zagadnienie pośmiertnej tożsamości ciała Chrystusa i pośmiertnego nazywania części Jego ciała w <i>Quaestiones quodlibetales</i> św. Tomasza z Akwinu	267
Tomasz z Akwinu <i>Quaestiones quodlibetales</i> , II, q. 1, a. 1 et III, q. 2, a. (tłum. Kamil Majcherek).....	279

Sprawozdania i recenzje

Michał Zembrzusi, Izabella Andrzejuk Tomizm na Konferencji Naukowej „Etyka i polityka”	289
Magdalena Płotka Sprawozdanie z konferencji naukowej „W kręgu średniowiecznej etyki”	293
Anna Kazimierczak-Kucharska Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej z okazji 740-lecia śmierci św. Tomasza z Akwinu oraz św. Bonawentury z Bagnoregio	297
Michał Zembrzusi Sprawozdanie z wręczenia Nagród imienia Profesora Mieczysława Gogacza i sympozjum pt. „Tomizm konsekwentny”	303
Anna Kazimierczak-Kucharska, Izabella Andrzejuk Filozofia tomistyczna na konferencji „Od etyki cnót do etyki chronienia osób. Podstawy wychowania społecznego i politycznego”	307
Izabella Andrzejuk, Anna Ambroziak, Agnieszka Paprocka-Waszkiewicz, Izabela Kozłowska, Marcin Wodziński, Artur Andrzejuk Tomizm w Fundacji Dobrej Edukacji „Maximilianum”	311
Michał Zembrzusi Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji: „Towards Biblical Thomism. The Biblical Exegesis of Thomas Aquinas and Its Contemporary Relevance”	319
Anna Kazimierczak-Kucharska, Karolina Ćwik Sprawozdanie z udziału w Międzynarodowej Konferencji „Oblicza Mistyki”	323
Michał Zembrzusi Recenzja: Tomasz Bartel, <i>Prawda i byt. Ujęcie prawdy ontycznej w „Quaestio disputata de veritate” świętego Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Rolewski, Złotorya 2008	325
Magdalena Płotka Recenzja: Michał Głowała, <i>Pojedynczość. Spór o zasadę indywiduacji w scholastyce</i> , Wrocław 2012, Oficyna Naukowa PFF, ss. 197	329
Dorota Zapisek Recenzja: Mateusz Penczek, <i>Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, ss. 322.	335
Artur Andrzejuk Recenzja: Aleksander z Afrodyzji, <i>O duszy</i> , przekład z jęz. greckiego Monika E. Komsta, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 281.	339
Artur Andrzejuk Recenzja: Św. Tomasz z Akwinu, <i>Komentarz do „Hermeneutyki” Arystotelesa</i> , przekł. z jęz. łac., wprowadzenie i komentarz Andrzej P. Stefańczyk, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 639.	345
Artur Andrzejuk Recenzja: Tomasz Pawlikowski, <i>Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 514.	351
Izabella Andrzejuk Filozoficzne i teologiczne aspekty religii. Recenzja: Ks. Piotr Moskal, <i>Traktat o religii</i> , Lublin 2014, Wydawnictwo KUL, ss. 247.	355

Marcin Karas

Recenzja: Santiago Ramirez OP, *Autorytet doktrynalny św. Tomasza z Akwinu*, przeł. Mariusz Beściak, Warszawa 2014, ss. 324.....359

Magdalena Płotka

Recenzja: *Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages*, (eds.) M. Mejer, K. Jażdżewska, Anna Zajchowska, Peter Lang, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014, ss. 201.....363

Artur Andrzejuk

Recenzja: Bożena Listkowska, *Tomizm otwarty Piotra Chojnackiego*, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2014, ss. 304. 367

Anna Kazimierczak-Kucharska

Recenzja: 1) *Tomizm polski 1879-1918. Słownik filozofów*, red. B. Listkowska, A Andrzejuk, Wydawnictwo von Borowiecky, Radzymin 2014, ss. 168; 2) *Tomizm polski 1919-1945. Słownik filozofów*, Radzymin 2014, ss. 171; 3) *Tomizm polski 1946-1965. Słownik filozofów*, Warszawa–Radzymin 2015, ss. 218..... 371

Anna Kazimierczak-Kucharska

Recenzja: Tomasz Stępień, *Doktor anielski o aniołach*, Warszawa 2014, Towarzystwo „Powściągliwość i Praca”, ss. 180. 375

Dawid Lipski

Recenzja: Michał Zembruski, Magdalena Płotka, Andrzej Nowik, Adam Filipowicz, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk, *Z metodologii historii filozofii*, w: *Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia*, t.14, Warszawa 2015, ss. 160.....379

Polemiki i dyskusje

Wojciech Golonka

Odpowiedź na krytyczne uwagi dra Marka Prokopa odnośnie do mego artykułu *St Thomas d'Aquin en tant que philosophe: le problème des sources* 385

Odpowiedź Marka Prokopa 393

Izabella Andrzejuk

Spór o filozofię moralną św. Tomasza z Akwinu. Próba wskazania na źródła odmiennych stanowisk É. Gilsona i F. van Steenberghena. Na marginesie dyskusji M. Prokopa z artykułem W. Golonki..... 397

Nota o autorach.....411

Table of Contents

Editorial	11
-----------------	----

University at the Crossroads.

University at the Crossroad. University and its Teaching with Antoni B. Stępień – Artur Andrzejuk, Magdalena Płotka, Izabella Andrzejuk, Witold Płotka	13
--	----

Dissertations and articles

Marek P. Prokop The Concept of Eternity and Time in <i>Liber de causis</i>	27
Artur Andrzejuk The Problem of Being in Thomas Aquinas' Commentary on <i>Liber de causis</i>	39
Michał Zembrzusiński The Real Distinction Between Agent and Potential Intellect in Approach Thomas Aquinas	63
Tomasz Pawlikowski <i>Liber de definitionibus</i> and Scholastic Problem <i>adaequatio</i>	97
Karolina Ćwik Thomas Aquinas's Eudaimonistic Ethics	113
Magdalena Płotka How is Moral Imperative a Result of the Nature of the World? The Concept of Natural Law in St. Thomas Aquinas's Account Stoic and Late Medieval Tradition	129
Iwona Solecka-Karczewska Compatibility of Reason and Faith in <i>Summa Theologiae</i> of Thomas Aquinas	145
Mieszko Pawlak Church and State in the Thought of St. Thomas Aquinas and Marsilius of Padua	163
Urszula Wolska The Vision of Postmodern Man and Thomistic Theory of the Person	191
Anna Mandrela Thomistic Philosophy of Being and Buddhist Philosophy of Emptiness	215
Sebastian Taboń Czech Thomism in 1879-1948	239

Translations

Tomasz z Akwinu <i>About Geocentrism</i> , Latin and Polish Text (transl. Marcin Karas)	251
Kamil Majcherek The Issue of Posthumous Identity of Christ's Corpus and Posthumous Naming Parts of His Body in <i>Quaestiones quodlibetales</i> of St. Thomas Aquinas. The Introduction to Translation	267
Tomasz z Akwinu <i>Quaestiones quodlibetales</i> , II, q. 1, a. 1 et III, q. 2, a. (transl. Kamil Majcherek)	279

Reports and Reviews

Michał Zembrzusi, Izabella Andrzejuk Thomism at the Conference 'Ethics and Politics'	289
Magdalena Płotka The Report of the Conference 'In the Sphere of Medieval Ethics'	293
Anna Kazimierczak-Kucharska The Report of the Conference on the Occasion of 740 Anniversary of Death of St. Thomas Aquinas and St. Bonaventure.....	297
Michał Zembrzusi The Report of Presentation Professor Mieczysław Gogacz Prizes and Symposium 'Consequential Thomism'	303
Anna Kazimierczak-Kucharska, Izabella Andrzejuk Thomistic Philosophy at the Conference 'From Virtue Ethics to Protect People as a Persons Ethics. The Basics of Social and Political Education'	307
Izabella Andrzejuk, Anna Ambroziak, Agnieszka Paprocka-Waszkiewicz, Izabela Kozłowska, Marcin Wodziński, Artur Andrzejuk Thomism in a Foundation of a Good Education 'Maximilianum'	311
Michał Zembrzusi The Report of the International Conference: 'Towards Biblical Thomism. The Biblical Exegesis of Thomas Aquinas and Its Contemporary Relevance'	319
Anna Kazimierczak-Kucharska, Karolina Ćwik The Report of Participation in the International Conference 'The Faces of Mysticism'	323
Michał Zembrzusi Review: Tomasz Bartel, <i>Prawda i byt. Ujęcie prawdy ontycznej w „Quaestio disputata de veritate” świętego Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Rolewski, Złotoryja 2008	325
Magdalena Płotka Review: Michał Głowała, <i>Pojedynczość. Spór o zasadę indywiduacji w scholastyce</i> , Wrocław 2012, Oficyna Naukowa PFF, ss. 197	329
Dorota Zapisek Review: Mateusz Penczek, <i>Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, ss. 322	335
Artur Andrzejuk Review: Aleksander z Afrodyzji, <i>O duszy</i> , przekład z jęz. greckiego Monika E. Komsta, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 281	339
Artur Andrzejuk Review: Św. Tomasz z Akwinu, <i>Komentarz do „Hermeneutyki” Arystotelesa</i> , przekł. z jęz. łac., wprowadzenie i komentarz Andrzej P. Stefańczyk, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2013, ss. 639	345
Artur Andrzejuk Review: Tomasz Pawlikowski, <i>Prawda następstwem istnienia. Problem prawdy w interpretacji św. Tomasza z Akwinu</i> , Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 514	351
Izabella Andrzejuk Philosophical and Theological Aspects of Religion. Review: Ks. Piotr Moskal, <i>Traktat o religii</i> , Lublin 2014, Wydawnictwo KUL, ss. 247	355

<p>Marcin Karas Review: Santiago Ramirez OP, <i>Autorytet doktrynalny św. Tomasza z Akwinu</i>, przeł. Mariusz Beściak, Warszawa 2014, ss. 324.....</p> <p>Magdalena Płotka Review: <i>Glossae – Scholia – Commentarii. Studies on Commenting Texts in Antiquity and Middle Ages</i>, (eds.) M. Meior, K. Jażdżewska, Anna Zajchowska, Peter Lang, Frankfurt am Main–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Warszawa–Wien 2014, ss. 201 .....</p> <p>Artur Andrzejuk Review: Bożena Listkowska, <i>Tomizm otwarty Piotra Chojnickiego</i>, Oficyna Wydawnicza Epigram, Bydgoszcz 2014, ss. 304.....</p> <p>Anna Kazimierczak-Kucharska Review: 1) <i>Tomizm polski 1879-1918. Słownik filozofów</i>, red. B. Listkowska, A Andrzejuk, Wydawnictwo von Borowiecky, Radzymin 2014, ss. 168; 2) <i>Tomizm polski 1919-1945. Słownik filozofów</i>, Radzymin 2014, ss. 171; 3) <i>Tomizm polski 1946-1965. Słownik filozofów</i>, Warszawa–Radzymin 2015, ss. 218.....</p> <p>Anna Kazimierczak-Kucharska Review: Tomasz Stępień, <i>Doktor anielski o aniołach</i>, Warszawa 2014, Towarzystwo „Powściągliwość i Praca”, ss. 180.....</p> <p>Dawid Lipski Review: Michał Zembrzusi, Magdalena Płotka, Andrzej Nowik, Adam Filipowicz, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk, <i>Z metodologii historii filozofii</i>, w: <i>Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia</i>, t.14, Warszawa 2015, ss. 160.....</p>	<p>359</p> <p>363</p> <p>367</p> <p>371</p> <p>375</p> <p>379</p>
--	---

Controversy and Discussions

<p>Wojciech Golonka The Response to Marek Prokop's (PhD) Critical Comments to my Article <i>St Thomas d'Aquin en tant que philosophe: le problème des sources</i> .....</p> <p>The Marek Prokop's Response.....</p> <p>Izabella Andrzejuk The Dispute about St. Thomas Aquinas' Moral Philosophy. An Attempt to Indicate the Sources of Different Positions É. Gilson and F. van Steenberghen. In the Margin of M. Prokop Discussion with article of W. Golonka.....</p> <p>Note about authors.....</p>	<p>385</p> <p>393</p> <p>397</p> <p>411</p>
---	---

Recenzja

Mateusz Penczek, *Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012,
ss. 322.

Książka Mateusza Penczka zatytułowana *Wola i intelekt w filozofii Tomasza z Akwinu* jest próbą przedstawienia koncepcji woli i intelektu, które zawarte są w tekstach Akwinaty. Zdecydowana większość tej pracy, bo aż 226 z 322 stron, poświęcona jest zagadnieniu poznania intelektualnego i funkcjonowania intelektu praktycznego. Problematyka pożądanecznej intelektualnej władzy człowieka, którą jest wola, oraz jej relacji z intelektem zostaje przedstawiona w ostatnim rozdziale oraz w zakończeniu. Taka struktura pracy wskazuje na to, że jej Autor dostrzega i kładzie nacisk przede wszystkim na Tomaszowy intelektualizm.

Recenzowana książka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz zakończenia. Rozdział pierwszy dotyczy ogólnej teorii intelektu i poznania intelektualnego. W książce wyraźnie podkreślone jest odróżnienie *intellectus* i *ratio*, a także ukazana jest różnica w działaniu intelektu możliwościowego i czynnego.

Rozdział drugi wprowadza w Tomaszową filozofię działania. Zostaje tu bowiem ukazana podstawa rozróżnienia poznania intelektualnego na teoretyczne i praktyczne. Penczek wyróżnia trzy rodzaje poznania praktycznego: poznanie dyspozycyjalnie praktyczne o charakterze ogólnym, poznanie dyspozycyjalnie praktyczne o charakterze szczegółowym oraz poznanie aktualnie praktyczne. Wyjaśnia, że tylko poznanie aktualnie praktyczne prowadzi do konkretnego działania i pokazuje, w jaki sposób następuje przejście od poznania dyspozycyjalnie praktycznego do poznania aktualnie praktycznego.

Trzecia część to omówienie struktury i działania intelektu praktycznego. Wprowadzone tu zostaje zagadnienie prawa naturalnego i ukazany jest jego związek z poznaniem praktycznym. Penczek wskazuje na Tomaszowe rozumienie prawa naturalnego jako reguły i miary (*regula et mensura*) ludzkiego działania. Wskazuje też na trzy pozio-

my nakazów prawa naturalnego oraz podstawowe zasady prawa naturalnego (dobro należy czynić, a zła unikać) jako podstawy działania intelektu praktycznego. Podkreśla, że pierwsza zasada praktyczna jest zbudowana na pojęciu dobra jako tego, czego wszystko pożąda. Nieco może uszczypliwe będzie tu zwrócenie uwagi, że pierwsza zasada praktyczna opiera się nie na „pojęciu dobra”, ale na samym dobru, które jest po prostu własnością transcendentálną każdego. Słuszne by było zadać tu pytanie Autorowi, jak w ogóle rozumie dobro. Czy jako własność każdego istniejącego bytu – *convertibilium*, które jest zamienne z samym bytem, któremu przysługuje? Czy jedynie jako pojęcie dobra, co nie byłoby zgodne z nauką św. Tomasza?

Czwarty rozdział jest poświęcony interpretacjom Tomaszowej koncepcji poznania praktycznego. Jest to próba przeniesienia myśli średniowiecznego filozofa na grunt współczesnej metaetyki oraz konkretne usytuowanie jego poglądów na temat poznania praktycznego na tle sporu deskryptywizmu z preskryptywizmem.

W piątej części pracy Penczek rozważa, czym jest i jaką funkcję pełni rozum praktyczny w Tomaszowej filozofii działania. Rozważa tu dyskursywny aspekt poznania praktycznego. Podejmuje problem dobra w konkretnym działaniu i wskazuje na przygodny charakter rozumowania praktycznego. Ukazanie braku zdeterminowania rozumowego poznania praktycznego w prosty sposób prowadzi autora *Woli i intelektu w filozofii Tomasza z Akwinu* do rozważań na temat woli. W tej części pracy można znaleźć coś na kształt schematu podej-

mowania decyzji. Autor przedstawia tu, w jaki sposób sylogizm praktyczny staje się podstawą działania. Penczek wskazuje, że ów sylogizm prowadzi ostatecznie do aktu wyboru, który jest aktem woli, oraz do aktu *imperium*, będącego aktem rozumu praktycznego. Nie jest to jednak tak rozbudowany schemat jak np. u o. Woronieckiego w *Katolickiej etyce wychowawczej*, gdzie pokazana jest cała „gra” intelektu i woli w procesie podejmowania decyzji i wzajemne „obejmowanie się” swoimi aktami tych dwóch władz.

Ostatni, szósty rozdział to podjęcie problematyki woli w tekstach Akwinaty. Pragnienie racjonalne, którego często na określenie woli używa Penczek, zostaje przez niego przedstawione na tle klasyfikacji pragnień występującej w tekstach Akwinaty. I tak wymienione zostaje pragnienie naturalne, pragnienie oparte na poznaniu oraz rozróżnienie i porównanie pragnienia zmysłowego i racjonalnego. Związek woli z innymi typami pragnień nie jest omówiony wyczerpująco. Następnie zostają ukazane różne rozumienia tego, czym jest pragnienie racjonalne w filozofii Tomasza z Akwinu. I tak zdaniem Penczka wola u Akwinaty to: a) dowolny akt pragnienia racjonalnego, b) władza duszy, c) szczegółowy rodzaj aktu woli odnoszący się do celu, d) natura, e) po prostu wola jako wola. Dalsze podrozdziały w tej części książki są poświęcone szczegółowym aktom woli oraz strukturze czynu ludzkiego, a także relacji woli do innych władz, zdeterminowaniu i wolności woli. To ostatnie zagadnienie jest właściwie zreferowaniem stanowiska Tomasza pochodzącym głównie z *Sumy teologii*

i *De veritate*. Mało rozwinięte zostaje również zagadnienie stosunku woli do innych władz. Penczek dość skrótowo opisuje, co powoduje w działaniu woli to, że jest ona władzą racjonalną. Wskazuje na bezpośredni wpływ intelektu na wolę oraz na pewną władzę woli nad aktami poznania praktycznego. Nie wyciąga jednak wniosków z tego, że wola jest pragnieniem, owszem intelektualnym, ale jednak pożądaniem, co ściśle wiąże ją ze zmysłową władzą požądawczą, tzn. z uczuciowością.

Zakończenie jest próbą pewnego podsumowania wcześniej przeprowadzonych analiz. Znajdziemy tu m.in. porównanie intelektu i woli oraz ukazanie koncepcji intelektu i woli na tle sporu woluntaryzmu z intelektualizmem. Są to zdecydowanie najciekawsze zagadnienia, będące konsekwencją takiej, a nie innej koncepcji intelektu i woli oraz w ogóle całego działania człowieka w ujęciu św. Tomasza z Akwinu. Niestety zostało im poświęcone niewiele uwagi.

We wstępie autor deklaruje, że jego praca dotyczy „poglądów Tomasza z Akwinu dotyczących intelektu i woli oraz relacji między nimi” (s. 9). O ile temat intelektu i jego działania jest przedstawiony bardzo obszernie, co już zostało zauważone, to zagadnienie woli, a szczególnie wzajemnego odniesienia do siebie tych dwóch władz, jest omówione dość ubogo. Penczek zajmuje się przede wszystkim takimi momentami współpracy intelektu i woli, kiedy pożądanie podąża za poznaniem. Jednak z punktu widzenia działania moralnego (czyli dobrowolnego) u człowieka najbardziej interesujące są takie sytuacje, w których wola, mówiąc kolokwialnie,

„stawia na swoim”. Oczywiście specyfika woli jako władzy intelektualnej powoduje, że zawsze potrzebuje ona do działania poznania intelektualnego, nawet do takiego działania, które nie jest do końca zgodne z tym, co intelekt sam z siebie zawyrokuje w danej wątpliwej sytuacji. Tu pojawia się zagadnienie relacji woli i uczuciowości, któremu Autor książki poświęca zaskakująco mało miejsca. Wprawdzie jeden z podrozdziałów jest zatytułowany „Pragnienie zmysłowe a pragnienie racjonalne”, jednak jest niewielki objętościowo i zdecydowanie nie zawiera w sobie bogactwa treści, które można znaleźć w tekstach Akwinaty dotyczących roli uczuciowości w działaniu człowieka. Uczuciowość i jej wpływ na działanie człowieka są właściwie tylko zasygnalizowane w całej pracy w kilku miejscach. Sam Tomasz często w swoich tekstach podkreśla, że człowiek jest integralną jednością (*compositum*) i działa „cały naraz”, choć działała za pomocą swych władz. Podejmując zagadnienie woli i intelektu oraz ich relacji w działaniu, należałoby uwzględnić i rozwinąć temat wpływu uczuciowości na wolę i intelekt oraz władz intelektualnych na uczuciowość, gdyż po prostu nie można nie dostrzec jego znaczenia w dziedzinie ludzkiego działania.

Penczek zresztą ma do tego doskonałe predyspozycje, gdyż jedną z najmocniejszych stron jego pracy są analizy tekstów źródłowych. Bardzo wartościowe, pomocne w zrozumieniu myśli Akwinaty jest wplatanie w tekst główny dużej liczby cytatów pochodzących z dzieł Tomasza. Są one trafnie dobrane do omawianej przez Autora w danej chwili problematyki. Wiele z nich sam prze-

tłumaczył na język polski, co zasługuje na dodatkową pochwałę. Pokazuje to autorską wrażliwość na tekst źródłowy, chęć poszukiwania tego, co naprawdę jest filozofią Tomasza z Akwinu, a nie przypisywanymi mu przez historyków filozofii poglądami. Przykładem tego może być konsekwentne odróżnianie pojęć *ratio* i *intellectus* w tekstach samego Tomasza, co niestety nie zawsze jest oczywiste dla innych jego komentatorów.

Książka Mateusza Penczka jest rzetelnym studium zagadnienia intelektu i rozumu praktycznego oraz ich znaczenia dla funkcjonowania woli w filozofii św. Tomasza. Brakuje w nim jednak wyciągnięcia wszystkich konsekwencji, które są skutkiem dysponowania przez człowieka poznaniem zmysłowo-inte-

lektualnym. Penczek tak bardzo skupił się na poznaniu intelektualnym i jego znaczeniu dla działania woli, że nie poświęcił należytej uwagi uczuciowości i jej relacji do woli, a co za tym idzie działaniu samej woli. Nie został w ten sposób pokazany bardzo ścisły związek między tymi dwoma rodzajami pożądania. Po przeczytaniu recenzowanej pracy niemal nie da się oprzeć wrażeniu, że człowiek w antropologii Akwinaty jest jak robot, który niemal zawsze słucha tego, co nakazuje mu rozum. Wydaje się, że Autor książki opisał, jak powinno wyglądać ludzkie działanie, a nie jak wygląda w rzeczywistości. Niemniej jednak nie odbiera to wartości całej pracy, która stanowi dobry materiał i wstęp dla badaczy zajmujących się problematyką działania człowieka w filozofii Akwinaty.